HAKÎM-İ TİRMİZÎ (Muhammed bin Ali)

Büyük hadîs imâmı. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden, ma'rifet sahiblerinin en ileri gelenlerinden, ilmi ile amel eden âlimlerdendi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Bişr ez-Zâhid olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Tirmiz'de doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Horasan evliyâsının büyüklerinden olan Hakîm-i Tirmizî, Tirmiz'de uzun müddet bulundu. Tirmiz, Buhârâ'nın güneyinde, Ceyhun nehri kenarında bir kasabadır. Hakîm-i Tirmizî'nin ba'zı beyanlarından dolayı, bu sözlerinin ince ma'nâsını anlayamayan kimseler tarafından Tirmiz'den çıkarıldı, Belh şehrine geldi. Belh ehâlisi, onu büyük saygı ve hürmet ile karşıladı. Kendisine izzet ve ikramda bulundu. Uzun müddet Belh şehrinde ikâmet eden Hakîm-i Tirmizî, daha sonra Nişâbûr'a geldi. 320 (m. 932)'de şehîd edildi.

Hakîm-i Tirmizî; babasından, Kuteybe bin Sa'îd, Hasen bin Ömer bin Sakîk, Sâlih bin Abdullah Tirmizî, Sâlih bin Muhammed Tirmizî, Ali bin Hucr es-Sa'dî, Yahyâ bin Mûsâ, Utbe bin Abdullah el-Mervezî, Abbâd bin Ya'kûb ed-Devrâkî, Süfyân bin Vekî'den, Horasan ve Irak'taki muhaddislerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Yahyâ bin Mensûr el-Kâdı, Hasen bin Ali, Nişâbûr âlimleri ve daha pek çok âlim de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Tasnif etmiş olduğu pekçok kitabı olan Hakîm-i Tirmizî, Ebû Türâb Nahşebî Ahmed bin Hadraveyh ve İbn-i Celâ gibi evliyâ ile sohbet etmiş, beraber bulunmuş ve onlardan çok istifâde etmiştir. Çok hadîs-i şerîf toplamış, zâhid (dünyâya düşkün olmayan) ve âbid (çok ibâdet eden) bir zât olan Hakîm-i Tirmizî Muhammed bin Ali'nin yazdığı kitapların ekserisi tâb olunmuştur.

Sünnet-i seniyyeye tam uyan, ilmiyle âmil, ümmet-i Muhammed'in büyüklerinden bir zât olan Hakîm-i Tirmizî, zamanın evliyâsından idi. Velâyet sâhiblerinden olan Hakîm-i Tirmizî, herkesin dili ile öğülmüş, medh edilmiştir. İnce ma'nâları açıklama ve izah husûsunda bir üstâd, hadîs ilminde ise sika (sağlam güvenilir) bir âlimdi. Sözleri kâmil, hilmi (yumuşaklığı) pek ziyâde, şefkati çok ve ahlâkı pek güzeldi. Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek ahlâkı onda gürülürdü. Meşhûr Keşf-ül-mahcûb kitabının sahibi Hucvurî: "Hakîm-i Tirmizî çok büyük, mübârek bir zâttır. Benim yanımda öyle bir kıymeti vardır ki, kalbim tamamen ona bağlanmıştır. Benim üstadım onun için; "Muhammed bin Ali, tek olan iri bir inci'dir. Cihanda eşi az bulunur" buyurdu" demiştir. Çok kıymetli ve ma'nâlı sözlerinden dolayı Hakim-i evliyâ (velîlerin hikmetli söz söyleyenlerinden) ismi verilmişti.

Gençliğinde ilim öğrenmek ve Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için bulunduğu yer olan Tirmiz'den ayrılıp, başka yerlere gitmek üzere iki arkadaşı ile anlaştı. Bu kararlarını ve anlaşmalarını annesine anlatınca annesi üzüldü ve "Yavrucuğum! Ben zaîf, kimsesiz ve hastayım. Benim hizmetlerimi sen yapıyorsun. Beni yalnız, çaresiz kime bırakıyorsun?" dedi. Bu sözler üzerine genç Muhammed bin Ali Tirmizî'nin gönlüne dert düştü ve arkadaşlarıyla yaptığı anlaşmayı bozup seferden vazgeçti, iki arkadaşı ise onu yalnız bırakıp, ilim tahsili için yola çıktılar. Buna ziyadesiyle üzülen Muhammed bin Ali, ne annesinden ayrılabildi, ne de gönlünden ilim aşkını silip atabildi. Yalnız kaldığı zamanlarda, tenhâ yerlerde uzun uzun ağlardı. Yine bir gün mezarlıkta oturmuş ağlıyor, hem de "Ben burada câhil kaldım, ilimden mahrûm kaldım. Arkadaşlarım ise âlim olarak geri gelecekler" diye düşünüyordu. Gözlerinden yaşlar boşandığı bir sırada aniden nûrânî yüzlü, tatlı sözlü bir ihtiyâr çıkageldi ve: "Yavrum niye ağlıyorsun?" diye sordu. O da başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine, "Kısa zamanda o iki arkadaşını ilimde geçmen için, hergün sana ders vermemi arzu eder misin?" diye sordu. "Evet arzu ederim" cevâbını verdi. Bunun üzerine bu tatlı sözlü, nûr yüzlü mübârek ihtiyâr, Muhammed bin Ali'ye hergün ders veriyordu. Üç yıl devamlı ders okudu. Üç yıl sonra, bu mübârek zâtın Hızır (aleyhisselâm) olduğunu anladı. Buyurdu ki: "Bu büyük devlet, annemin rızâsı ve duâsı bereketiyle ihsân olundu." Her Pazar gecesi Hızır aleyhisselâm ona gelir, ma'nevî hâllerini birbirlerine anlatırlardı.

Buyurdu ki: "Kim bir şeyden korkarsa; ondan uzaklaşır ve ondan kaçar, kim de Allahü teâlâdan korkarsa, O'na doğru koşar, ya'nî emirlerine yapışır."

"Âhirette kurtulmak, ibâdet ve amelin çok olmasıyla değil; amellerin ihlâslı ve edeblerine uygun olarak yapılması iledir."

“Kalblerin kemâli, Allahü teâlâdan korkmakdaki kemâl ile, nefslerin itminana kavuşması da, takvânın (haramlardan uzaklaşmanın) kemâli iledir.”

“Mü’minin neş’esi yüzünde, hüznü kalbindedir.”

“Dünyâda iyilikten daha ağır bir yük yoktur. Çünkü, sana iyilik yapan seni bağlamış, kötülük yapan da, seni serbest bırakmış olur.”

“Çocukların yetiştirilmesi ve terbiyeleri mekteplerde, eşkıyâlarınki hapishânelerde, kadınlarınki evlerde, gençlerinki ilimde, yaşlıların ve ihtiyârlarınki ise câmilerde olur.”

“Ma’rifetin nûru kalbtedir. Parıltısı ise göğüsteki gönül gözündedir.”

“Cömertlik; Allah için, nefsine düşman olmandır.”

“Dünyâ; hükümdârlar için gelin, zâhidler için aynadır. Hükümdârlar onunla güzelleşir, zâhidler ise âfetlerine bakarak ondan uzaklaşıp terk ederler.”

“Allahü teâlânın kullarına ve dînine hizmet edecek olanların, tevâzu ve teslimiyet sahibi olması şarttır.”

“Bir kimse kulluğun vasıflarını bilmezse, Rabbânî vasıfları hiç bilemez. Din ilmi ve kulluğun vasıfları hakkında câhil olan, Allahü teâlânın vasıfları konusunda daha da câhil olur. Mahlûk olduğu hâlde, nefsini tanımanın yolunu bulamayan bir kimse, Hâlık olan Allahü teâlâyı tanımaya hiç yol bulamaz. Bir kimse beşerî sıfatlardaki âfet ve tehlikeleri görmezse; Allahü teâlânın sıfatlarındaki latifeleri ve incelikleri nasıl ve nereden bilebilir. Çünkü zâhirin, bâtınla alâkası vardır. Bir kimsenin bâtınsız olarak zâhirle ilgilenmesi imkânsızdır. Aynı şekilde; diğer bir kimsenin de, zâhirsiz olarak bâtınla alâkalanması mümkün değildir.”

“Îsâr nedir?” diye sordular. Cevâbında; “Başkalarının lezzetini ve rahatlığını, kendi lezzet ve rahatlığına tercih etmektir” buyurdu.

“Yakîn nedir?” diye sordular. Cevâbında; “Yakîn; kalbin, Allahü teâlânın emirlerine itaat etmesidir” buyurdu.

“Şükür nedir?” diye sordular. Cevâbında, “Şükür, gönlünün, ni’met veren Allahü teâlâya tam bağlı olmasıdır” buyurdu.

“Nefsin, sende mevcût olduğu hâlde, sen Allahü teâlâyı tanımak istiyorsun. Halbuki senin nefsin, daha kendisini dahi tanımış değildir. Rabbini nasıl tanıyacak?” “Kendisine halkın vasıfları sorulduğu zaman: “Apaçık olan bir zaaf ve acizlik. Buna rağmen uzun bir iddia ve da’vâ (uzun emeller)” cevâbını verdi.

Huşû’ sahibi olanların kimler olduğu sorulduğu zaman: “Huşu” sahibi olanlar; arzu ateşi sönen, kalbindeki arzu ve maksaddan tad alma dumanı sükûnet bulan, kalbi İslâmiyete hürmet ve ta’zîm nûrları saçan, böylece nefsin arzuları ve şehvetleri ölen, fakat kalbi ve rûhu dirilen; bunun içinde a’zâları ve bedeni, huşû’ ve sükûnet içinde bulunanlardır” cevâbını verdi.

“Kanâat nedir?” diye sorulunca, “İnsanın kısmetine düşen rızkına râzı olmasıdır” cevâbını vermişti.

Kendisine, “Îmânın gitmesine en çok sebeb olan günah nedir?” diye sordular. Buyurdu ki: “Üç günah vardır. Birincisi; îmân ni’metine kavuştuğuna şükretmemek. İkincisi; îmânın gitmesinden korkmamak. Üçüncüsü; mü’minleri incitmek ve onlara eziyet etmek. Biliniz ki, haksız yere bir müslümanı incitmek, Kâ’beyi yetmiş defa yıkmaktan daha büyük günahtır. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) böyle buyurmuştur. **Beyt:**

Elinden geliyorsa, kırma kişi kalbini,
Kendini mahv edersin, sen kırarsan birini.

Fütüvveti şöyle tarif etmiştir: “Fütüvvet; evinde devamlı ikâmet edip kalanla, geçici bir zaman bir kaç günlüğüne oturan birini müsâvî görmektir.” Ya’nî, evinde bir kaç günlüğüne misâfir kalanla, aylarca hattâ yıllarca misâfir kalan veya başka türlü, mihnet ve sıkıntı veren iki kişiyi aynı tutmaktır. Hattâ uzun zaman kalana daha çok izzet ve ikramda bulunmaktır.”

Buyurdu ki: “Murâkabeni, seni her an gören Allahü teâlâ için yap. Şükrünü; ni’metlerini senden eksik etmeyenî Allahü teâlâ için yap. Tâatini; kendisine her an muhtaç olduğun Allahü teâlâ için yap. Saygı ve huşû’unu da bir ân bile hükümranlığının dışına çıkamayacağın Allahü teâlâ için yap.”

“İslâmiyetin, müslümanlığın aslı şu iki şeydir: “Allahü teâlânın yapmış olduğu iyilik ve ihsânı görmek (ona göre şükr etmek), diğeri ise hicran, ya’nî âhırette çok fecî ve acıklı bir hâle düşmek korkusu.” “Hakîkî ma’nâda Allahü teâlâyı sevmek, O’nu her an zikredip, O’nunla, ünsiyyet etmektir.”

“Kaybolan, niyetine üzüldüğün kadar, kaybettiğin hiçbir şeye üzülme. Çünkü hiçbir hayırlı amel, niyetsiz sahîh olmaz.”

“Her kim ki, şübhelilerden uzaklaşmadan kazandığı nafaka ile yetinirse, muhakkak günaha, harama düşer.”,..

“Allahü teâlâ kullarının rızkına kefil olmuştur. Kullarına da tevekkül etmeği emr etmiştir. O hâlde insanlar, Allahü teâlânın tekeffül ettiği şey ile uğraşmayıp, teklif ettiği şeylere, ya’nî O’nun dînine hizmete koşmalıdırlar.”

Kimin arzusu din, ya’nî âhıret olursa; bu hayırlı düşüncesi hürmetine, dünyevî işleri de âhıret işi hâline gelir. Bir kimsenin düşüncesi de dünyâ olursa; niyetinin bozukluğu sebebiyle, âhıret işleri de dünyâ işi hâline gelir.”

“Şeytanın insana, gâfil olduğu bir zamanda yaptığı zarar, yüz aç kurdun, bir koyun sürüsüne yaptığı zarardan daha fazladır. İnsanın nefsinin kendisine yaptığı zarar da, yüz şeytanın yaptığı zarardan fazladır.”

“Bir kimsede bulunan fenâ huyların en kötüsü; kibri, büyüklenmeyi sevmesi ve işlerinde ihtiyâr sahibi olmasıdır (kendi istediğini yapmasıdır). Çünkü kibir ve büyüklük, kendisinde hiçbir noksanlık bulunmayan Allahü teâlâya lâyıktır. İrâde ise, ilminde hiçbir cehâlet bulunmayan bir zâttan (cenâb-ı Haktan) olursa doğru olur.”

“Velî, dâima hâllerini gizler. Fakat her şey, onun velâyetini izhâr eder. Velî olduğunu iddia eden kimse ise, kendisinin velî olduğunu söyler. Fakat herşey, onun yalancı olduğunu söyler, onu tekzîb eder.”

“Azîz, izzet ve şeref sahibi kimse; günahın kendisini zelîl kılmadığı kimsedir. Hür olan kimse; hırs ve tamahın kendisini köleleştirmediği kimsedir. Ârif; şeytanın kendisini esîr almadığı kimsedir. Akıllı; Allahü teâlâdan korkan, haramlardan sakınan ve nefsini hesaba çekendir.”

Kendisine “Evliyâ son nefeslerinde kötü bir hâlde ölmekten korkarlar mı?” diye sorulunca; “Evet korkarlar. Fakat bu hatarât (tehlikeler) şeklinde bir korkudur. Allahü teâlâ dostlarının, evliyânın hayatlarını karanlık bir hâle getirmeyi asla arzu etmez” buyurdu.

“Allahü teâlânın zikri ve O’na ibâdetle öyle meşgûl olmalı ki, O’ndan herhangi bir şey istemeye fırsat kalmamalıdır.”

Kendisine takvâ ve fütüvvetten suâl edildiği zaman, “Takvâ (haramlardan sakınmak); kıyâmet günü hesâbda, hiçbir kimsenin yakana yapışmamasıdır. Fütüvvet de, o gün hiç kimsenin yakasına yapışmamaktır.”

“Her kim haram bir kuruşu alacaklısına iade ederse, nübüvvetten bir nûra kavuşur.”

“Evliyâyı küçük görmek, Allahü teâlâyı tanımanın azlığından ileri gelir. Her makamın kendisine has bir ehli vardır. Kim bir makama çıkmak arzu ettiği halde, o makamın ehline ya’nî o makamdakilere hürmet etmezse; o makamdan hâsıl olacak bereketten mahrûm olur. Ayrıca ulaştığı makam, yavaş yavaş o kimseyi helake sürükler.” Çünkü yolda yürürken düşen bir kimsenin düşmesi ile bir binanın beşinci katından düşmek arasında çok fark vardır. Kalbin kıymetini ve vaktin ehemmiyetini şu sözleriyle beyân etmiş ve: “Kalbin ve vaktin, sana bir sermâyedir. Fakat sen kalbini kötü zanlarla (Allahü teâlânın sevgisinden başka şeylerle) doldurdun. Vaktini de malaya’nî, boş ve fâidesiz şeylerle geçirdin, iflâs etmiş, sermâyesini kaybetmiş olan bir kimse, nasıl kâr edebilir?” buyurdu.

İlmiyle âmil olan âriflerin büyüklerinden olan Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî’nin (radıyallahü anh) çok kerâmetleri görülmüştür. Keşf ve kerâmetleri ve tasavvufun ince ma’rifetleri ile meşhûr olan Hakîm-i Tirmizî, Hızır aleyhisselâm ile devamlı görüşmesiyle de meşhûr idi.

Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Hakîm-i Tirmizî bana cüzler ve bir risale vererek, “Al bunları Ceyhun nehrine at” buyurdu. Bunları aldım, fakat atmaya gönlüm râzı olmadı, götürüp evime gizleyerek yanına geldim. “Attın mı?” diye sordu ve “Ne gördün?” dedi. “Hiçbirşey görmedim” dedim. “O hâlde onu atmadın, tekrar git ve onu suya at” dedi. Hemen geri döndüm. Fakat hem atmanın acısı, hem de göreceğim şeylerin

heyecanı beni şaşırtmıştı. Evden cüzleri ve risaleyi aldım, suya attım. Derhal su ikiye ayrıldı. Kapağı açık bir sandık meydana çıktı. Attığım cüzler ve risale içine düştü ve sandığın kapağı kapandı, su da eski hâlini aldı. Hakîm-i Tirmizî'nin yanına geldim ve gördüğüm şeylerin hepsini anlattım." "Tamam şimdi atmışsın" buyurdu. "Efendim bağışlayınız. Allahü teâlânın hakkı için bu işin sırrını bana anlatınız." dedim. Cevâbında: "Büyüklerin ilmine (tasavvufa) dâir bir risale te'lîf etmiştim. Onun ince ma'nâlarını keşf ve idraktan akıl âcizdi. Bunu, kardeşim Hızır aleyhisselâm benden istedi. O sandığı onun emri ile bir balık oraya getirdi. Allahü teâlâ da suya, bu sandığı ona ulaştırması için emir verdi" buyurdu.

Muhammed Tirmizî çok sayıda kitap yazmıştır. Ba'zıları yazdığı kitapları beğenmediler. Bunun üzerine yazdığı kitapları Ceyhun nehrine attı. Büyük balıklar, kitapları alıp muhafaza ettiler. İki sene sonra kitapları isteyince, tekrar suyun yüzüne çıkardılar. Kitaplara bakıldığında, hiç suya düşmemiş gibi, hattâ bir noktasının dahi bozulmamış olduğu görüldü.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri buyurdu ki: İmâm-ı Muhammed Tirmizî, bir fıkıh kitabı ile tasavvufa âit bir kitap yazmıştı. Birisi gelip ona dedi ki: "Senin bu kitablarını okuyanlar, velîlerin, peygamberlerden daha üstün olduğunu zan edecekler." Bunun üzerine Muhammed Tirmizî hazretleri bir sandık yaptırdı. O iki kitabı içine koydu. Ve sandığı nehre attı. Oradakiler gördüler ki, nehirden iki el çıkıb sandığı aldı ve şöyle bir ses işitildi: "Suların âmiri olan melek bize şu sandığı muhafaza edin" dedi." Bir müddet sonra sandık dışarıya çıktı. Sandığı açtığımızda, içindeki kitaplardan hiçbirinin ıslanmadığını gördük. Sandığı bulduğumuzda, o da vefât etmişti. Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Birgün Muhammed bin Ali Hakim-i Tirmizî bana, "Bugün seni bir yere götüreceğim" dedi. "Siz nasıl emrederseniz" dedim. Yürümeye başladık. Bir müddet sonra ucu bucağı belli olmayan bir çöle ulaştık. Çölün ortasında her tarafı yeşillik bir vahaya vardık. Orada yeşil yapraklı büyük bir ağaç ve onun altında bir taht, üzerinde de güzel elbiseler giymiş, yüzü nûr saçan bir ihtiyâr gördüm. Yan tarafta da bir pınar akıyordu. Hakîm-i Tirmizî (radıyallahü anh) bu zâtın yanına varınca, o hemen hürmetle ayağa kalktı ve onu yerine oturttu. Biraz sonra, birçok zâtlar geldi ve sayıları kırka ulaştı. Bir müddet sohbet ettikten sonra, içlerinden birisi ellerini havaya kaldırdı. Semâdan bir sofra indi, yemeklerini yediler. Daha sonra Hakîm-i Tirmizî, o zâta çeşitli sorular sordu. Orada konuşulanlardan hiçbir şey anlamadım. Hakîm-i Tirmizî, o zâttan izin istedi, geri döndü ve bana," Yâ Ebâ Bekr haydi git, hiç şüphen olmasın ki, sen se'âdet-i ebediyyeye kavuştun" dedi. Bir müddet sonra Tirmiz'e döndük. "Ey efendim, suâlimi affedin. Acaba orası neresi idi? O gördüğümüz zât kimdi?" diye sordum. "Orası Tîh sahrası (çölü) idi. O zât da zamanımızın büyüğü Kutb-u Medâr'ı idi. [İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), "Kutb-u Medar: Âlemde, dünyâda her şeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için, feyz gelmesine vâsıta olan büyük velîdir" buyurmaktadır.] Diğer zâtlar da kırklardı" buyurdu. Bunun üzerine, "Efendim, Tirmiz'den Tîh sahrasına kısa zamanda nasıl ulaştık?" diye sordum. "Ey Ebû Bekr sen bunu düşünme... Senin için mühim olan, vusul ya'nî ulaşmaktır" cevâbını verdi.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Nefsimin tâat üzere olup, Allahü teâlâya teslim olması için çok çalıştım, onunla çok uğraştım. Fakat onunla baş edemedim. Nihâyet bu işi başarmaktan ümidimi keserek "Herhalde Allahü teâlâ bu nefsi, dünyâ ve Cehennem için yaratmış" deyip Ceyhun nehrinin kenarına gittim. Oradan geçen birine, "Ellerimi ve ayaklarımı bağla" dedim. O da bağladı ve geçip gitti. Sonra yanım üzerine yuvarlanarak, kendimi nehre attım. Maksadım suda boğulmaktı, su çarptı ve ellerimin bağını açtı. Bir dalga geldi. Kenara vurdu. Kendimden ümidimi keserek: "Sübhânallah, Allahü teâlâ öyle bir nefs yaratmış ki, ne Cennete ne de Cehenneme lâyık" dedim. Kendimden ümid kestiğim bu ânda, kalbimin kırıklığı hürmetine bir sır keşif olundu. Böylece bana lâzım olan şeyleri öğrendim."

Zamanında büyük bir zâhid vardı. Hakîm-i Tirmizî'nin büyüklüğüne inanmaz ve itiraz ederdi. Hakîm-i Tirmizî'nin (radıyallahü anh), küçük bir kulübesinden başka bir şeyi yoktu. Dünyâda sâhib olduğu tek mal bu idi ki; onun da kapısı olmayıp, girişinde bir perde asılı idi. Haccetmek için memleketinden ayrıldı. Haccını îfâ ettikten sonra tekrar geri döndüğünde, kulübeye bir köpeğin girip yavrulamış olduğunu gördü. Bu köpeği buradan çıkarmak istedi. Belki yavrularını alıp buradan çıkar diye, seksen defa evine gitti. Aynı günün gecesi, Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden Zâhid, rü'yâsında Peygamberimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûlullah (aleyhisselâm) ona: "Ey filan, evine giren bir köpeği çıkarmak için, kendiliğinden çıkar diye köpekten ricada bulunarak, seksen defa gelip giden bir zâtla kendini eşit mi tutuyorsun? Eğer ebedî se'âdete kavuşmak istiyorsan, git onun hizmetine kavuş" buyurdu. Bunun üzerine, bu zâhid zât,

Hakîm-i Tirmizî'nin huzûruna geldi. Özür dileyerek affına sığındı ve ölünceye kadar hizmetinden ayrılmadı.

Her türlü kusuru kendinde arayan, hiçbir kimseye kabahat ve kusur bulmayan Hazreti Hakîm-i Tirmizî, herkesin kızdığı, kötü şeyler söylendiği zaman, o iyilik yapar, hattâ diğer zamanlarda yaptığı iyilik ve ihsândan daha fazlasını yapardı. Hanımına sordular "Hâkim-i Tirmizî'nin kızdığını anlayabiliyor musunuz?" Cevâbında: "Evet anlıyoruz, bizden bizar olduğu zaman, bize karşı daha iyi davranır, yemek yedirir, su verir, ağlar ve "Yâ Rabbî! Ben ne günah işledim de seni gazâblandırdım ki, bunları benim üzerime gönderiyorsun! Rabbim tövbe ettim, beni affet ve onları iyi hâle çevir" diye duâ ederdi. Böyle duâ ettiği zaman, onun kızdığını ve onu üzdüğümüzü bilirdik. Onu bu belâdan kurtarmak için de, tövbe eder ve affını isterdik" buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî'ye (kuddise sirruh), gençliğinde bir güzel kadın gelerek onu da'vet etti, ama o asla kabûl etmedi. Fakat bu kadın Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin peşini bırakmadı. Birgün bağda yalnız başına çalıştığını öğrenince, hemen bağa gitti. Kadının kendisine doğru geldiğini gören Hakîm-i Tirmizî (kuddise sirruh) hemen durumu fark edip kaçmaya başladı. Peşinden koşan kadın, "Sen benim kanıma girmek istiyorsun, beni katil edeceksin" diye bağırıyordu. Hiç ona aldırış etmeyen Hakim-i Tirmizî (kuddise sirruh), yüksekçe bir duvara rastladı. Hemen kendisini oradan atarak, o kadının şerrinden kurtuldu. Hakîm-i Tirmizî (kuddise sirruh) ihtiyârladığı zaman, birgün eski günlerini hatırladı ve o hâl hatırına geldi. O an nefsinden zihnine; "O kadının teklifini kabûl edip, ihtiyâcını temin etseydin ne olurdu? Nasıl olsa o zaman gençtin. Daha sonra tövbe ederdin" diye bir düşünce geldi. Zihnine, nefisten böyle bir düşüncenin gelmesine çok üzüldü ve "Ey günahlarla ve pisliklerle dolu olan habîs nefs. Kırk sene evvel, genç iken hatırında böyle bir şey yoktu da, şimdi bunca mücâhede ve riyâzetten sonra, günâh işlemedim diye pişman olmak nereden hatırına geldi?" dedi. Çok üzüldü, bir köşeye çekildi, günlerce ağladı, matem tuttu. "Nasıl oldu da hatırıma böyle pis bir düşünce geldi" diyordu. Bir müddet sonra, rü'yâsında Peygamberimizi (aleyhisselâm) gördü. Peygamberimiz ona; "Ey Muhammed! Nasıl sözler söylüyorsun? Senin yaptığın işler, bizimki gibi değildir. Senin yaptıkların sehiv ve gaflet, bizim (ya'nî Peygamberlerin ise) ancak sahv (uyanıklık) ve doğruluktur" buyurdu. Bunun üzerine pişman oldu ve tövbe etti.

Naklolunmuştur ki: uzun bir zaman Hızır aleyhisselâmı görmemişti. Birgün, temiz yeni elbiseler giymiş, sarığını sarmış câmiye giderken, bir mes'ele yüzünden kendisine kızan bir kadının evinin önünden geçiyordu. Kadın, çocuğunun kirli elbiselerini yıkamış, leğen de pislikli su ile dolmuştu. Hakîm-i Tirmizî'yi evinin önünden geçerken görünce, leğendeki pis suyu olduğu gibi üzerine attı. Her tarafı necâset ve idrarlı su ile ıslandı. Bunun üzerine Hakîm-i Tirmizî hazretleri hiçbirşey söylemediği gibi, başını kaldırıp bakmadı bile. Biraz sonra Hızır aleyhisselâm geldi ve "Sen bu hakaret ve kötülüğe katlanıp, sabredip hiçbir şey söylemediğin için bizi gördün" buyurdu. (Çünkü o büyükler, tamamen nefslerinden uzaklaşmış, Hakka âşık olmuşlardır. O'ndan başka bir düşünceleri, O'nun rızâsından başka bir maksatları yoktur. Sabır, onların hâli olup, dâima Allahü teâlâyı anarlar.)

Hakîm-i Tirmizî (radıyallahü anh) son derece edebli ve Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkına sahip idi. Ailesi içinde dahi, küçücük nahoş bir hareketi görülmemişti. Birisi onu imtihan kasdıyla yanına gitti. Hakîm-i Tirmizî hazretleri, o sırada câmide namaz kılıyordu. Onu böyle görünce, namazını bitirmesi için bir müddet bekledi. Hakîm-i Tirmizî (radıyallahü anh) namazını bitirince câmiden çıktı ve yürümeye başladı. O kişi de, imtihan düşüncesiyle arkasından yürüdü. O esnada Hakîm-i Tirmizî hazretleri geri döndü ve "İmtihan etmeye kalkma, bu senin için iyi olmaz" buyurdu.

Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin, tasavvufta beyân ettiği ve kendisine intisâb edenlerin yolu na, Hakîmiye denilmektedir. Zâhirî ve batınî ilimlerden büyük nasîbi olan Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin daha önce belirtildiği gibi, çok güzel sözleri ve te'lîf ettiği eserleri vardır. Yolu vilayet yollarından idi. Velîler Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Onlara son derece hürmet ve edeb lâzımdır. Onlar Allahü teâlânın husûsî ni'metlerine kavuşmuşlardır. Onlar, Allahü teâlânın nûru ile bakarlar. Onlarla beraber olanlar şakî olmazlar. Buyurdu ki: "Evliyâ ma'sûm (günahsız) değildirler. Çünkü, ismet sahibi olmak günahsız olmak) velîlik için şart değildir. Fakat Allahü teâlâ onları günâhlardan hıfz eder." Hakîm-i Tirmizî; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli pek çok eser te'lîf etmiştir. Buyurdu ki: Yazdığım kitapları, bana isnad edilsin, bunun kitapları denilsin diye te'lîf etmedim. Fakat hâller beni kaplayıp, kendimden geçtiğim zamanlar, te'lîf ile teselli bulurdum." Böylece yazdığı eserleri, Allahü teâlânın yardımı ile te'lîf ettiğini beyân buyurdu.

Pek çok risaleleri mevcût olmakla beraber, yazdığı meşhûr kitapları; Kitâb-ül-furûk, Hatm-ül-vilâye ve İ'lel-üş-şer'iyye Nevâdir-ül-üsûl fî ehâdis-ür-Resûl, Gars-ül-muvahhidîn, Eriyyâdatü ve edeb-ün-nefs, Gavr-ül-umûr, el-Menâhî, Şerh-üs-salât, el Mesâil-ül-meknûne, el-Ekyâs ve'l-mu'terrîn, Beyân-ül-fark beyn-es-sadr, el-Akl ve'l-hevâ'dır. Bunların dördü hariç, diğerleri basılmıştır. Ba'zı risaleleri de, yakın zamanda Şam'da tekrar basılmıştır.

Hakîm-i Tirmizî, İbrâhîm bin Meysere'den haber veriyor ki, Ebû Eyyûb el-Ensârî (radıyallahü anh) İstanbul'a gazâ etmeğe gitti. Birinin yanından geçerken, "Bir kimsenin öğle vakti yaptığı işler, akşam olunca mezârdakilere gösterilir" dediğini işitti. Ebû Eyyûb hazretleri; "Niye böyle söylüyorsun?" dediği zaman; "Vallahi bunu sizin için söylüyorum" dedi. Ebû Eyyûb (radıyallahü anh) "Yâ Rabbî! Sana sığınırım, Ubâde bin Sâmit'in ve Sa'd bin Ubâde'nin (r.anhümâ) yanında, onlar öldükten sonra yaptıklarımdan dolayı, yüzümü kara etme" diye duâ etti. O kimse cevâbında, "Allahü teâlâ kullarının kusurlarını örter, amellerinin iyisini gösterir" buyurdu. Hakîm-i Tirmizî, (Nevâdir) kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfte:"İnsanların yaptıkları işler, Pazartesi ve Perşembe günleri Allahü teâlâya arz olunur. Peygamberlere, evliyâya ve ana-babaya Cum'a günleri gösterilir. İyi işleri görünce sevinirler. Yüzlerinin parlaklığı artar. Allahtan korkunuz! Ölülerinizi incitmeyiniz" buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî hazretleri Kitâb-ül-akl ve'l-hevâ isimli eserinde buyurur ki:

Fehim (anlamak): Üç şeyle hasıl olur. Birincisi, zihnin boş ve hazır olması. İkincisi, Allahü teâlâya (anlayış ihsân etmesi için) yalvarmak. Üçüncüsü, dünyâ ve âhıretin ne olduğunu, hakîkatini anlamış ve kavramış biriyle müzâkere etmek. Dünya ve âhıretin durumunu kavrayanlar, ancak basîret sahipleridir.

İhlâs yedi şeyle olur: Birincisi, Allahü teâlâya tevekkül etmek, güvenmek. İkincisi, işlerini Allahü teâlâya havale etmek. Üçüncüsü, mahlûktan birşey beklememek. Ne isterse Allahü teâlâdan istemek. Dördüncü, mahlûkların za'îfliğini düşünmek. Beşincisi, azîz kılan ve yükseltenin, zelîl kılan ve alçaltanın kul değil, Allahü teâlâ olduğunu bilmek. Çünkü, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "Resûlüm, şöyle de: "Ey mülkün sahibi Allahım! Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini azîz edersin, dilediğini de zelîl edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şeye kadirsin." (Âl-i İmrân-26) Altıncısı, öldükten sonra amellerini tartılacağını ve bunların karşılığını göreceğini, sevâb tarafı ağır gelirse Cennete gideceğini, günahları çok olursa, Cehenneme gideceğini hatırlamak. Yedincisi, şeytanın, işlerinde kendisine riya verdiğini hatırlamak. İhlâs, amelde doğru olmak ve yaptığını sırf Allahü teâlânın rızâsı için yapmakla hâsıl olur. İhlâsın zıddı riyadır. İhlâsın üç alâmeti vardır: Birincisi, övülmekten korkmak. Çünkü övülmek kişinin amelini bozar. İhlâslı olan kişi, yaptıklarının karşılığını sâdece Allahü teâlâdan bekler. İkincisi, ihlâslı kimse, Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yaptığı işlerde, kınayanın kınamasından endişe etmez. Çünkü insanların ayıplamasından korkan kimse, Allahü teâlânın rızâsı bulunan birçok şeyi terk eder. Bunun içindir ki, ihlâslı kimse sâdece Allahü teâlânın kınamasından korkar. Üçüncüsü, Allahü teâlânın rızâsına uygun işlerde, o işi yapmama husûsunda mazeret beyân eden kimse, ihlâs sahibi olamaz. Üç şey vardır ki, onları ihlâs sahibi kimseler yapar. Birincisi, acı da olsa, hakkı ve doğruyu konuşur. İkincisi, hak ile amel eder. Onu, insanların kendisine yardımı kesmeleri korkusundan dolayı terk etmez. Çünkü Allahü teâlâ ona rızâsına uygun olarak yaptığı işlerinde yardımını ihsân etmektedir. Üçüncüsü, Allah korkusundan yapmak istediği şeyi, insanların korkusundan dolayı bırakmaz. Çünkü, Allah korkusu, kalbindeki insan korkusuna mâni olur.

İhlâs ne güzeldir. Ne mutlu Allahü teâlânın kendisine ihlâs lütfedip, ihlâsa muvaffak kıldığı kimseye.

Tevâzu: Beş şeyle hâsıl olur. Birincisi, başlangıçta hangi şeyden yaratıldığını hatırlamakla. İkincisi, dünyâya geldikten sonra, muhtaç bir varlık olarak yaşadığını düşünmekle. Üçüncüsü, dünyâda sayılı ömrünü tükettikten sonra, kokuşan bir leş ve sonra da toprak olacağını hatırlamak. Dördüncüsü, za'îf ve âciz olduğunu, başına gelen en ufak bir sıkıntıdan kurtulmaya bile güç yetiremediğini düşünmek. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allah için tevâzu yapanı, Allahü teâlâ yükseltir." Beşincisi, Resûlullahın (aleyhisselâm)"Başlangıcı; nutfe (meni), ortası; irin, kan, bevl (idrar) ve gaita, sonu; kabrinde leşdir" hadîs-i şerîfini hatırlamak.

Tevazunun zıddı; tekebbür (büyüklenmek), şımarmak, azmak ve kendini beğenmektir.

Nasîhat: Üç şeyle olur. Birincisi, kalbinde mü'minlere saygı duymak. İkincisi, âhırette se'âdete kavuşmayı, mü'minlere

nasîhat etmekte görmek. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ni'met ve yardımının nasîhatle birlikte olduğunu düşünmek. Nasîhat" eden kimsenin üç alâmeti vardır: Birincisi, müslümanlara kıymet vermek. İkincisi, müslümanları ilminden faydalandırmak. Üçüncüsü, müslümanlara yardım etmeyi, onlara nasîhat etmeye vesîle ve vâsıta bilmek. Üç şey nasîhat edenlerin yaptığı işlerdendir: Birincisi, insanlar kötü işlerinden vazgeçinceye kadar, devamlı onların yaptıkları kötü işlerin başlarına getireceği âfet ve tehlikelerden bahsetmek ve onlara, doğru işlerinde yardımcı olmak. İkincisi, âhırete hazırlanma husûsunda, müslümanlara va'z ve nasîhat eder. Üçüncüsü, insanların ellerinde bulunan şeylere rağbet etmez. Eğer sâdece onların ellerinde olan dünyalıklarına rağbet ederse, onlara nasîhati terk eder. Âhıretteki kurtuluşu için, mü'minlere nasîhat etmeyi vesîle bilir. Ne mutlu, Allahü teâlânın kendisine nasîhatta muvaffak ettiği kimseye. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm), "Dikkat ediniz. Muhakkak ki, din nasîhattir" buyurmuşlardır. Cerîr bin Abdullah (radıyallahü anh) buyurur ki: "Resûlullaha (aleyhisselâm) her müslümana nasîhat etmek husûsunda bî'at ettim. Müslümanlara nasîhatta bulunan kimse, aynı zamanda kendisine de nasîhat eder. Nasîhat eden kimse, dünyâ ve âhırette azîzdir.

Şefkat: Üç şeyle olur. Mü'minlerin, Allahü teâlânın katındaki derecesini ve kıymetini düşünmek. İkincisi, onun müslümanlara, müslümanların da kendisine olan ihtiyâcını gözönüne getirmek. Çünkü, o yalnız başına za'îf kalır. Gerek dünyâ ve gerekse, âhıret işlerinde, diğer mü'min kardeşlerinin yardımına muhtaç olduğunu hatırlamak. Üçüncüsü, kıyâmet günü mü'minlerin şefaatlerine muhtaç olduğunu hatırlamak. Şefkatin zıddı, düşmanlıktır. Şefkatli müslümanın üç alâmeti vardır. Birincisi, düşmanlık etmeyi sevmemek. İkincisi, hasedi sevmemek. Üçüncüsü, kötülemek ve kusur bulmayı sevmemek. Şu üç şey, şefkatli mü'minin yaptığı şeylerdendir. Birincisi, lütuf ve ihsânda bulunmak. İkincisi, hilm sahibi olmak. Üçüncüsü, müslümanları sevmek. Kişi, mü'minlerin Allahü teâlâ katındaki derece ve kıymetlerini düşünmedikçe, gerçek şefkati yapamaz. Allahü teâlânın mü'minlere şefkat etmeye muvaffak kıldığı kimseye ne mutlu. Müslümanlara nasîhat ederek onlara faydalı olan kimse, kıymetlidir. Dünyâ ve âhırette emîndir. Hased eden kimse ise, dünyâ ve âhırette hor ve hakîr olup, korku içerisindedir.

Verâ': Beş şeyle olur. Birincisi, ilim. İkincisi edindiği bilgileri hatırlamak. Üçüncüsü, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını, yüceliğini ve kudretini hatırlamak. Dördüncüsü, Allahü teâlâdan haya etmeyi hatırlamak. Beşincisi, Allahü teâlânın kendisine gazâb etmesinden korkmayı hatırlamak. Vera' sahibinin üç alâmeti vardır. Birincisi, az şeyi sever. Çünkü az şeyin hesabı da az olur. İkincisi, az konuşmak. Üçüncüsü, az yemek. Üç şey de vera' sahiblerinin yaptığı şeylerdendir: Birincisi, ölçülü ve delîlli konuşmak. İkincisi, gecesinde ve gündüzünde Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden sakınmak. Üçüncüsü, kendisiyle meşgûl olup, insanların ayıplarından bahsetmemek. Bir kimse, Allahü teâlânın büyüklüğünü, kudretini, yegâne hüküm sahibi olduğunu tefekkür etmedikçe (düşünmedikçe), gerçek vera'ya kavuşamaz.

Şükür şunlarla hâsıl olur: Birincisi, ni'mete şükr edildiği zaman, ni'metin artacağını hatırlamak. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: "Ni'metlerimin kıymetini bilir, emrettiğim gibi kullanırsanız, onları arttırırım. Kıymetlerini bilmez, bunları beğenmezseniz, elinizden alır, şiddetli azâb ederim." (İbrâhîm-7) Üçüncüsü, o ni'metin, Allahü teâlânın ihsânı olduğunu, düşünmek. Şükreden kimsenin alâmetleri üç tanedir. Birincisi, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmek için gayret gösterir. İkincisi, Allahü teâlâya yalvarıp yakarmayı sever. Üçüncüsü, ibâdet etmeyi sever. Şu üç şey de şükredenlerin yaptığı işlerdendir. Birincisi, Allahü teâlânın verdiği ni'meti dâima hatırlar. İkincisi, iyi ve kötü kimselerin hâllerinden ibret alır. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ihsân etmiş olduğu ni'metlere karşı şükür vazîfesini yerine getirinceye kadar çalışır.

Hakîm-i Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (aleyhisselâm), "Allahü teâlâ, kulunun san'at sahibi olduğunu görmeği elbette sever" buyurdu.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: "Benim, af ve keremim, dünyâda bir müslümanın günahını setredip de, sonra onu rüsvâ etmiyecek kadar büyüktür. Kulum bana istiğfar ettiği müddetçe günâhını dâima affederim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 248

2) Nefehât-ül-üns sh. 169

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 127

4) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 1970

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 645

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 233

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 245

9) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 217

10) Geschichte des Arabischen Schriftums cild-1, sh. 653

11) Rüdüvvûşşân